

A sajtószabadság ügye a kiegyezés utáni évek Magyarországon

RÉVÉSZ T. MIHÁLY*

A sajtószabadságot 1848 márciusa hozta el Magyarországra. Pesten a márciusi ifjak a felkelő polgárok segítségével szakítottak a cenzúra több évszázados gyakorlatával, Pozsonyban pedig az utolsó rendi gyűlés liberális nemessége törvényt fogadott el, amely kimondta: „Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és szabadon terjesztheti.” A szabadságharc leverésével bő másfél évtizedre elérhetetlen távolságba került a véleményszabadság a nemzet legjobbjai számára. Bécs és Pest, valamint a Habsburg dinasztia 1867-es kiegyezése az alkotmányosság helyreállításával a nyomtatott betű újbóli felszabadítását jelentette. A Szemere Bertalan tollából származó 48-as törvényt ismét hatályba léptették, s ez szimbolikus üzenetet is hordozott: a nemzet ragaszkodását Kossuth, Széchenyi, Deák és a többiek eszményeihez. A sajtó felszabadításával, majd két esztendővel később a hírlapokra nehezedő anyagi terhek csökkentésével Andrassy Gyula és kormánya ország-világ előtt bizonyította a liberális eszmék és intézmények iránti elkötelezettségét.

Kulcsszavak: sajtószabadság, sajtórendtartás, sajtótörvény, hírlapbélyeg

The freedom of the press in Hungary after the compromise of 1867

March of 1848 brought the freedom of the press to Hungary. In Pest, with the help of the citizens, the ‘youth of March’ broke with the centuries-old tradition of censorship, and in Pozsony (the later Bratislava), the liberal nobles of the last Diet of Hungary passed a law, stating that „Everyone may freely publish and disseminate their thoughts through the press.” With the defeat of the War of Independence of 1848, freedom of opinion was out of reach of the nation’s best for a decade and a half. The reconciliation of Vienna and Pest, as well as of the Habsburg dynasty with the re-establishment of constitutionalism in 1867 meant the re-liberation of the press. In 1867, the law framed by Bertalan Szemere was re-enacted which also carried a symbolic message: the nation’s adherence to the ideas of Kossuth, Széchenyi, Deák and others. By liberating the press and, two years later, by reducing the financial burden on newspapers, Gyula Andrassy and his government demonstrated to the nation and the world their commitment to liberal ideas and institutions.

Keywords: press freedom, press regulation, press law, newspaper stamp

* Címzetes egyetemi tanár, Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar; Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

1. Bécs és Pest polémiája a sajtótörvény és a sajtószabadság ügyében a dualista rendszerhez vezető úton

Az abszolutisztikus kormányzásba befáradt, a 19. század hatvanas éveinek derekára erőforrásaitól nagyrészt megfosztott ausztriai hatalmi körök a porosz katonai sikerek következtében, ha vonakodva is, ráléptek a magyarokkal való megegyezés útjára. Hosszú és igencsak körülményes tárgyalások eredményeként a dinasztia 1867 első hónapjaira pesti és bécsi tárgyalópartnereivel jobbra feloldotta a birodalom két részét hosszú évtizedek óta megosztó, fejlődésüket hátráltató és biztonságukat veszélyeztető ellentéteket. A szakirodalomban, de a hétköznapi szóhasználatban is egyaránt osztrák–magyar kiegyezésként aposztrofált közjogi aktus révén a Monarchia keleti tájain – ha nem is maradéktalanul – helyreállt az 1848-as forradalomban megteremtett alkotmányosság, míg az osztrák törvényhozásban „képviselt országok és királyságok”¹ területén az államélet demokratikusabb berendezkedése valósult meg.² A történelmi jelentőségű paktummal hosszú és lényegében békés korszak vette kezdetét Közép-Európában és általában a Kárpát-medencében is. Magyarhonban újult erővel látott munkához a népképviselői országgyűlés, hivatalba lépett a törvényhozásnak felelős kormány, visszanyerték mozgásterüket az önkormányzatok, és nem utolsósorban – lényegében változatlan tartalommal – életre keltették a sajtószabadság ’48-ban szentesített törvényét is.³

A ’48-as sajtószabadság épületének rekonstrukciója azonban – hasonlóan a liberális államrendszer jobbra valamennyi fundamentális közpolitikai kérdéséhez – nem volt kételyektől mentes. Az ahhoz kapaszkodót nyújtó törvényt, amelynek elfogadását Pesten és Pozsonyban az 1848-as forradalom napjaiban nem minden nehézség nélkül hozta tető alá az utolsó rendi országgyűlés két háza, leghatározottabban Bécsből, a hatalom csúcsairól érte kritika. Történt ez – a szélesebb nyilvánosság számára természetesen nem érzékelhető módon – az osztrák–magyar „közösügyi” tárgyalások legvégén, 1867 első két hónapjában, amikor a miniszterelnöki poszt várományosának, Andrássy Gyulának az uralkodóval négy szemközt folytatott tárgyalásán kellett megtapasztalnia, hogy Ferenc József magában, a szíve legmélyén, még szűk húsz esztendővel a márciusi forradalom után is milyen ellenérzéseket táplált a 48-as törvényekkel,⁴ közülük is

¹ Az ausztriai jogalkotásból következően az ottani politika és közbeszéd a kezdetektől fogva így nevezte a kiegyezés után létrejött dualista birodalom nyugati felét megtestesítő államalakulatot. Lásd Rudolf HOKE: *Österreichische und Deutsche Rechtsgeschichte*, 2. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1996, 386.

² Lásd erre HANÁK Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Budapest, Gondolat, 1975; KOZÁRI MÓNKA: *A dualizmus kora 1867–1914*, Budapest, Kossuth, 2009, 112.

³ SÁRLÓS Béla: A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. In CSIZMADIA Andor – PECZE Ferenc (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968, 193–202. (1968a); SÁRLÓS Béla: A kiegyezés magyarországi jogpolitikája. *Századok*, 1968/2., 984–986. (1968/b); BÉNYEI Miklós: Kiegyezés és sajtószabadság. Eötvös József kiadatlan beszéd-fogalmazványa. *Könyv és Könyvtár* 2008, 148–180.; KOLTAY András: Sajtó és jog 1848/49-ben. In HORVÁTH Attila – HAJDÚ Gábor (szerk.): *Magyar jogtörténeti tanulmányok – pályakezdő dolgozatok*. Budapest, Neolife, 2004, 63–72.; KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol és amerikai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009, 61–71.

⁴ A Ferenc Józseffel folytatott tárgyalásról Andrássy tájékoztatta a vele együtt Bécsben tartózkodó Lónyayt, aki annak lényeges tartalmát naplója számára papírra is vetette. Az ott rögzítettek szerint kettőjük megbeszélésén a császár „egész sorozatát hozá elő észrevételeinek az 1848-diki törvények ellen”. KÖNYI Manó (szerk.): *Deák Ferenc beszédei, 1866–1867, IV.*, Budapest, Franklin Társulat, 1897, 207.

hangsúlyozottan a sajtótörvénnyel szemben.⁵ A Monarchia első emberének e tárgyban írásban is rögzített álláspontját az udvar politikai műhelyében munkálkodó felső vezetői kör erősíthette föl, amely szerint a Pozsonyban 1848-ban utoljára üléselő követek és főrendek által hevenyészve és hiányokkal megalkotott jogszabály alapos átdolgozás nélkül nem volt újra hatályba léptethető.⁶ A német nyelven megfogalmazott kifogáscsokor leghatározottabban az 1843-as büntetőjavaslatokra alapozott esküdtszéki eljárás ellen irányult, mondván, annak szabálygyűttese „a létező bírósági eljárásnak átalakítása nélkül nem alkalmazható”.⁷ De volt még valami ezen kívül, ami a magyar politika megegyezéspárti vezérkarát igazán kellemetlenül érintette: a császár sajtótörvénnyel kapcsolatos probléma megoldásaként azt a lehetőséget villantotta föl, hogy a magyarországi sajtóviszonyokra – még ha ideiglenesen is – az 1852-ben kibocsátott korábbi sajtórendtartást és az ahhoz 1865-ben csatolt függelék passzusait alkalmazzák.⁸

A diplomácia általában udvarias szóhasználatát mellőző dokumentum a magyar felet, főként Deák Ferencet igencsak feszélyezhette, mert bár a hazai politikai osztály meghatározó körei korábban maguk is fogalmaztak meg kritikai észrevételeket a Szemere Bertalan pennázta törvény néhány passzusával kapcsolatban, a haza bölcsé mindezeket félretéve, már az Országbírói Értekezleten is határozottan kiállt a '48-as sajtószabadságot megteremtő artikulusok mellett.⁹ A bécsi

⁵ A kifogásokat – amelyeket a császár közvetlen munkatársai, Friedrich Beust, Richard Belcredi és Majláth György fogalmazhattak meg – később írásban is dokumentálták. Azok, „*Bezeichnung jener Punkte der Gesetze vom Jahre 1848, welche eine Aenderung erfordern*” felütéssel a 48-as forradalom törvényei közül tizenhárom törvénycikkelyt érintettek. Ezek sorában – amint arra Lónyay külön is utalt – „legnehezebb kérdésnek tűnt fel a honvédelmi ügy és a sajtótörvény”. Uo., IV. 309. Lásd még erre SÁRLÓS (1968b) i. m. (3. lj.) 983.

⁶ KÖNYI (szerk.) i. m. (4. lj.) 313. Az idevágó szöveg sarkos fogalmazása az 1848. évi XVIII. törvény lényeges átdolgozását sürgette, mondván, hogy „ami a sajtótörvényt illeti, hiányosságai első pillantásra nyilvánvalók, és minden cikkelyén az elhamarkodottság nyoma látszik, amit csak alapos átdolgozással lehetne kiküszöbölni.” („*Was das Pressgesetz betrifft, so leuchtet dessen Mangelhaftigkeit auf den ersten Anblick ein, und trägt jeder Artikel desselben das Gepräge der Uebereilung an sich, was nur durch eine gründliche Umarbeitung beseitigt werden könnte.*”)

⁷ Ezt a tételt Deák és közvetlen munkatársai alapvetően azért fogadhatták a legteljesebb értetlenséggel, mert 1848 áprilisában a bécsi „állami konferencia” az általuk Pozsonyban több napon át alaposan megvitatott törvényt – az Ausztriában az idő tájt kiadott sajtójogi szabályozással összevetve – igencsak pozitív módon értékelte, az előbbi mindenekelőtt az esküdtszéki intézmény miatt részesítette dicséretben. „A kettő közt főnnálló lényeges különbség, hogy Ausztriában állandó törvényszékek, Magyarországon pedig juryk ítéleznek”, a magyar sajtótörvény érdeme – szölt a hivatalos vélemény. KÁROLYI Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1936, 132.

⁸ Lásd *A Magyarországhban jelenleg érvényben álló sajtószabályok gyűjteményének hiteles kiadása*. Budapest, 1865. A kiegyezés előestéjén nyomtatásban megjelent könyv – mint az a hazai napisajtó oldalain olvasható is volt – igencsak felemás fogadtatásban részesült. A kötet jogszabálygyűjteményét értékelve a *Fővárosi Lapok* a *wishful thinking* műfajában meg is jegyezte: „Mindezeket együtt kiadni hasznos és szükséges volt, noha reméljük, hogy a sajtóra nézve is nem sokára új rendszabályokat nyerünk. A magyarországi sajtó sokszor tanusítá, hogy egészen szabadelvű törvényeket és szabályokat érdemel.” *Fővárosi Lapok*, 1865. augusztus 13., 709.

⁹ Deák 1861. május 13-án – híressé vált országgyűlési beszédében – az „esküdtszéki eljárással párosult” sajtótörvényt kifejezetten hiányolta. HAJNIK Károly (szerk.): *Az 1861. év ápril 2. Pesten egybegyűlt Országgyűlés képviselőházának Naplója*. Pest, Landerer és Heckenast, 1861 (Képviselőházi napló) I. k. 21. országos ülés, 109. Az 1848. évi XVIII. törvényről az Országbírói Értekezleten azt vallotta, hogy az „elég határozott arra, hogy a sajtónak szabadabb mozoghatást biztosítson, és egyeseknek az önkény ellen oltalmat nyújtson”. RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Pest, Landerer és Heckenast, 1861, 192. Deák az Országbírói Értekezleten a büntető- és a sajtótörvény átvizsgálására létrehozott négytagú grémiumban az ott elvégezhető munka oroszlánré-

„jegyzék” esküdtszékre mért csapásai nem csupán a kiegyezési mű spiritusuz rektorát,¹⁰ Deákot, hanem a hazai politika legjobbjait, mondhatni, teljes vezérkarát is kellemetlen helyzetbe hozta. E ponton számukra talpalatnyi tér sem maradt a hátrálásra. A nemzeti liberális eszmék harcosai-ként szinte mindannyian az 1843-as esküdtszéki tervezet mögött álltak, illetve már 1861-ben is annak alkalmazása mellett törtek lándzsát, így az elvi megfontolásokon túl presztízsszempontból sem retirálhattak. De jószérivel nem teheték ezt a törvény pozsonyi vitájának emlékképei miatt sem, ugyanis akkor és ott a rendi országgyűlés követői – elsősorban a pesti népmozgalom törvénnyel szembeni heves föllépése okán – a többség által is szigorúnak ítélt vétségi alakzatokat csak az esküdtszékek egyidejű létesítése mellett voltak hajlandók elfogadni.¹¹

Az uralkodói elképzelésnek azonban – mint láttuk – volt még egy, az esküdtszékekkel szembeni kifogásokon túli eleme, amivel osztrák részről köntörfalazás nélkül a bécsi sajtórendtartás hatályának fenntartását javasolták.¹² Ez a leendő pesti kormány számára a legkevésbé sem lehetett tárgyalási alap. Az 1852-ben kibocsátott jogszabállyal – amelyet hivatalos helyeken és a köznap szóhasználatban is igen gyakran sajtótörvényként emlegettek – magyar földön a véleményformálók egyáltalán nem azonosultak. Deák maga 1861-ben nyilatkozott lesújtóan erről a szabályozásról, külön hangsúlyozva, hogy „az osztrák sajtótörvénynek rendkívül határozatlan, fölötté messze terjedő önkényes rendeletei, mik az alkotmányosságnak még csak legtávolabbi eszméjével is egyenes ellentétben vannak, hazánkban többé fenn nem tarthatók. Alkotmányos országban a sajtó szabad mozgása múlhatatlanul szükséges; az osztrák sajtótörvények és rendeletek mellett pedig a sajtó csak akkor mozoghat, midőn a törvény alszik.”¹³

A sajtó dolgában tehát a bécsi hivatalos álláspont és a mandátummal felruházott magyar képviselők tárgyalási pozíciója elég távol állt egymástól. A feleket egyaránt megnyugtató megoldáshoz kölcsönös engedményeken át vezetett az út. Ezek kimódolásában – noha a tárgyalások e döntő szakaszában személyesen már nem vett részt – az udvari körökben „rejtjelezve” jobbra csak Der Advocatnak nevezett Deáknak és a közjogi-jogi kérdésekben legközelebbi munkatársának és szövetségésének, Horváth Boldizsárnak meghatározó szerep jutott 1867 februárjában.¹⁴

Szerencsésnek mondható körülmény volt, hogy Ferenc József a véleményszabadság – számára nem kifejezetten kardinális – ügyében immáron rugalmas álláspontra helyezkedett. A cenzúrát eltörlő márciusi törvényről ugyanis Andrássy Gyula, Lónyay Menyhért és Horváth – február 15-én, háromórás egyeztetés után – úgy jutott egyezségre az uralkodóval, hogy az inkább a pesti álláspont győzelmét jelentette.¹⁵ Természetesen a politika iránt fogékony közönség

szét vállalta magára, és valójában a testület jelentését is – vélhetően a kiváló Tóth Lőrincz segítségével – jórészt döntően maga fogalmazta meg. Lásd SÁRLÓS Béla: Deák politikai felfogása és az Országbírói Értekezlet. In BARANYAI György et al. (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1976, 285.

¹⁰ PÖLÖSKEI Ferenc: Deák Ferenc a kiegyezési tárgyalások idején. *Kisebbségkutatás*, 2003/3., 532.

¹¹ A '48-as sajtótörvény-tervezet fogadtatására legújabban lásd RÉVÉSZ T. Mihály: A „fűstbement” tervezet, s ami utána következett. Az első magyar sajtótörvény kálváriája. In BALOGH Judit et al. (szerk.): *65. Studia in honorem István Stipta*. Budapest, KGRE Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 351–364.

¹² Az 1867-ig Magyarországon hatályos rendtartásról lásd DEÁK Ágnes: „A politika ne nyúlj hozzám-virág volt.” Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában. *Századok*, 2013/3., 630.

¹³ RÁTH i. m. (9. l.), 192.; SÁRLÓS i. m. (9. l.) 289.

¹⁴ PÖLÖSKEI Ferenc: *Deák Ferenc utolsó évei*. Budapest, Éghajlat, 2004, 39–41.

¹⁵ A Ferenc József által is támogatott elképzelés, a korábbi osztrák sajtórendtartás tovább alkalmazásának ötlete tehát

szimbolikus tartalommal is felruházhatta ezt,¹⁶ ugyanis a Szemere-féle sajtószabályozáshoz való ragaszkodás részét jelentette annak a hosszan és kitartóan vállalt politikai programnak, amely az olyannyira kívánatos közjogi rendezést '48 nagy teteteinek, korszakos jogalkotásának a lehető legteljesebb megőrzéséhez kötötte.¹⁷

2. Szemere törvényének feltámasztása

A kiegyezés évének első hónapjaiban, de különösen februárban és márciusban nagy munka várt a vezető férfiakra. Az alkotmányosság helyreállításáról és a kormányalakításra fölkért Andrássy miniszterelnöki kinevezéséről az uralkodó február 17-i leiratából értesülhettek a kortársak.¹⁸ A kabinet személyi összetételéről is gyors döntés született. Ezután már csak arra volt szükség, hogy kormányként – még ha „csak egész általánosságban” is¹⁹ – rögzítsék politikai programjukat, kimódolják a politikai színpadra lépésük forgatókönyvét s nem utolsósorban megfogalmazzák a törvényhozás számára a Bécsben megkötött politikai megegyezés követelte intézkedések konkrét tartalmát. Ezekről tárgyaltak még hivataluk elfoglalása előtt Bécsben február 15-én,²⁰ aztán tíz nappal később, minisztertanácsi tárgyalásaik során már Pest-Budán is. Eszmecseréik eredményeként kijelölték a feladatok felelőseit, aminek megfelelően Andrássy programbeszédét hárman fogalmazták: Eötvös József, Horváth és Lónyay, és a kormányzás megindításához elengedhetetlenül szükségesnek ítélt előterjesztések kidolgozására is megtalálták a megoldást. Az adóügyi plánum elkészítésére a jelentős pénzügyi tekintélynek számító Lónyay vállalkozott, míg a tetemes jogászi leleményt föltételező sajtóügyi határozattervezet formulázásával – két másik tárggyal, az adók megállapítását, valamint a törvényhatóságok visszaállítását szorgalmazóval együtt – Deák hívét, a precíz és kiváló szakember hírében álló Horváthot bízták meg.²¹

elesett. Ezt a magyar fél azért is sikerként élhette meg, mert az 1865-ben érvényesnek ismert és alkalmazott sajtószabályzat és az ahhoz csatolt függelék – amelyek fölött az idő valóban megcáfolhatatlanul eljárt – hazai népszerűtlensége 1861 után mit sem változott. Lásd DEÁK i. m. (12. lj.) 653.

¹⁶ Sarlós Béla a sajtó dolgában tető alá hozott kompromisszumot politikailag tetszetősnek minősítette, ugyanakkor – alkotmányossági szempontokat hangoztatva – összességében elmarasztalóan nyilatkozott arról. Lásd SARLÓS (1968a) i. m. (3. lj.) 194.

¹⁷ Andrássy 1867. február 28-án politikai krédójaként ekként sommáztott: „eljárásunk irányát nem meríthetjük más honnan, mint azon törvényekből, melyek a felelős kormányzati rendszer alapját letevék.” GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. Pest, Emich Gusztáv, 1867 (Képviselőházi napló), 1865. III. k., 93. országos ülés, 187.

¹⁸ GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1865. dec. 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai* (Képviselőházi irományok). Pest, Athenaeum, 1867, II. k. 60. sz., 49–50. A „kegyelmes királyi leiratot”, amely az alkotmányosság helyreállításáról és Andrássy miniszterelnöki kinevezéséről értesítette a törvényhozást, 1867. február 18-án olvasták föl a Képviselőházban. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 92. országos ülés, 181.; *Pesti Napló*, 1867. február 19., 1.

¹⁹ A kormánytagok február 25-én kialakított álláspontja szerint részletes program kidolgozása – az ülésen elhangzottak szerint – „alapos nehézségekbe ütközik”. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) K – 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. február 25., 1. napirend, 4.

²⁰ Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1867. február 15., 1. napirend. Ezen az ülésen – vagy amint a megbeszélésről fölvetett jegyzőkönyv aposztrofálta: kormányértekezleten – áttekintették a módosításra váró 1848. évi törvényeket.

²¹ Horváth számtalan méltatója közül Berzeviczy Albert azt emelte ki, hogy Deák bizalmasa már hivatali ideje előtt

Ezeket első olvasatban a február 25-ei ülésen vitatták meg. A miniszterek a sajtótörvény életbe léptetéséről szóló tervezetet – az ülésről felvett jegyzőkönyv lakonikus följegyzése szerint – „észrevétel nélkül” hagyták jóvá.²² Ennek és a többi dokumentumnak a végleges, a törvényhozáshoz is benyújtott változatait aztán Deák öntötte formába,²³

A papírmunka után indulhatott a parlamenti nagyüzem. A képviselőházban bemutatkozó kormány nevében Andrássy – február 28-án – rövidre fogott programbeszéddel lépett a honatyák elé. A sajtóviszonyok rendezésének szükségességéről csupán egy bővített mondattal emlékezett meg.²⁴ A ’48-as sajtótörvény fölemlítése nélkül világossá tette, hogy mivel a korábbi „ideiglenes” sajtótörvényeket, vagyis az osztrák sajtórendtartást a kormány nem akarhatja hatályában fenntartani, a sajtóviszonyok rendezésére a kabinet – a már három nappal korábban, írásos előterjesztésben megfogalmazottak szerint²⁵ – a törvényhozás két házától kér felhatalmazást.

Az 1848. évi XVIII. törvény életbe léptetését szorgalmazó kormányjavaslat lényegében egyetlen kérdés megoldásához kérte a honatyák hozzájárulását: ahhoz, hogy eltérhessen a sajtóvétszerékek fölött itélni hivatott bírói fórumok rendszerének 1848-ban kialakított modelljétől. Bizton állítható azonban, hogy Deák ’48-as rendeletének módosításakor a kormánytagok nem saját kútfőből dolgoztak. Láttuk, hogy néhány héttel korábban a bécsi tárgyalófél a sajtótörvénnyel szemben, kiemelten az esküdtszéki konstrukció tárgyában, kategorikusan elutasító álláspontot alakított ki,²⁶ míg a pesti politikusok – igaz, némi engedményt téve – határozottan kitarítottak az esküdtek sajtóügyekben történő alkalmazása mellett. Ebből következően maga az intézmény megmaradhatott, ám a korábbi megyenkénti zsűrik helyett csak Pesten, Debrecenben, Kőszegen, Eperjesen és Nagyszombatban akarták azokat megszervezni.

A kabinet lényegre törő javaslatának mérlegelésére – ellentétben a másik három előterjesztéssel – a törvényhozáshoz éppen két hét állt rendelkezésére, ugyanis a Tisztelet Ház előbb arról a három napirendi pontról döntött, amely „az ország pénzéről, véréről, törvényhatóságairól” szólt,²⁷ és csak ezután, március 9-én tárgyalta a sajtó ügyét. A kormány egyikhez sem kért fel

kívívta a közönség elismerését, „készsége és dialektikája nagy és méltó föltűnést keltett”. BERZEVICZY Albert: *Horváth Boldizsár emlékezete*. Budapest, Franklin, 1903, 7.

²² Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (19. lj.) 1867. február 25., 4. napirend, 7–8. A miniszteri értekezleten részt vevők egyúttal arról is döntöttek, hogy a négy javaslat közül utolsóként a sajtóügyet tárgyalják.

²³ Azt magától Lónyaytól tudhatjuk, hogy a kabinet legszorgalmasabbja, Horváth a rábízott tervezetekkel három nap alatt végzett. A minisztertanács ülése után Deák azokat a javaslatokat, amelyek „mind a megyékre, mind a sajtóra nézve” fogalmazódtak, korigálta, és helyettük lényegében „újat diktált”. Lónyay nem is állta meg, hogy naplójában ne tegye ezt szóvá: „Különös állás mindenestre, a miniszterium valamit határoz, és az öreg úr mint aeropág ismét módosítja.” KÖNYI (szerk.) i. m. (4. lj.) 346.

²⁴ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k. 95. országos ülés, 188. A kormányfői beszéd idevágó része meglehetősen homályosan fogalmazott: „Miótan végre a sajtótörvényeket illetőleg, azokat törvényesen szabályozó eljárásunk nincs, az ideiglenes sajtótörvényeket pedig továbbra is fentartani a kormánynak szándokában nem lehet (Helyeslés): erre vonatkozó előterjesztésünk képezi az utolsó tárgyat, melyet a t. háznak benyújtani szerencsénk lesz.”

²⁵ Lásd Miniszteri előterjesztvény a sajtó ügyében. Képviselőházi irományok (18. lj.) 1865. II. k. 68. sz. 64–65.

²⁶ Lásd 5. lj. Az uralkodó által is támogatott bécsi álláspont az esküdtszéki eljárást egyfelől költségesnek, másfelől újbóli bevezetését idő előttinek tartotta.

²⁷ E javaslatok tartalmát Szapáry Antal főlovaszmester foglalta össze ekképp a sajtó ügyéről szóló főrendiházi tárgyaláson. GREGUSS Ágost (szerk.): *A 1865. decz. 10-dikére hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának Naplója*. Pest, Atheneum, 1869 (Főrendiházi napló), 1865-I. k. XXXVII. országos ülés, 193.

előadót, így a képviselőház jegyzője olvasta föl az előterjesztéseket, viszont a másik három előterjesztéssel szemben a sajtót illetően csak kevesek éreztek indítást a megszólalásra. Az ellenzéki padosorokból megfogalmazott észrevételek felszínesek voltak,²⁸ a nemzetiségi képviselők pedig elsősorban a '48-as törvénnyel kapcsolatos kritikájuknak adtak hangot.²⁹

Az esküdtszékeknek a táblabíróságok székhelyeire koncentrációja az ellenzékiek s kiemelten a nemzetiségiek oldaláról már nagyobb ellenállásba ütközött. Soraikból legerőteljesebben Miletics Szvetozár³⁰ és Sztratimirovics György³¹ támadta, néhányan, mint Manojlovics Emil³² vagy a „balközép” képviselő Tisza Kálmán, ellenjavaslatot is megfogalmaztak, azt szorgalmazva, hogy a tervezett öt városon túl másutt is állítsák föl a laikusok bíróságait.³³ A vitában a jobboldal soraiból csak kevesek szólaltak meg, közülük Bernáth Zsigmond jegyezte meg, hogy ha a kormány csak öt esküdtszéket képes vállalni, akkor nem célszerű ennél többre kényszeríteni.³⁴

A kormány többség az osztrák szabályozás eltörlésének ügyében tehát alapvetően csendben maradt, aminek több oka is lehetett. A kabinethez közelebb lévők a Deák-párt informális összefüggéseiben bizonyosan értesülhettek arról, hogy a szőnyegen lévő javaslat tartalmát a bécsi tárgyalások determinálták, és ott a sajtótörvényről súlyos viták folytak. Érzékelhették, de akár tudatosulhatott is bennük, hogy amit Horváth e tárgyban papírra vetett, azzal teljes mértékben kihasználta a mozgásterületet. Mások, valószínűleg nem is kevesen, a kialakított kompromisszummal, legalábbis annak irányával lényegében elégedettek lehettek, és tudták – hiszen a vita előtti napon olvashatták Kemény Zsigmond tollából a *Pesti Napló*ban –, hogy támogató döntésük felmenti a sajtót „a törvénytelen sajtószabályok és a rendőri gyámkodás bilincsei alól”.³⁵ A törvényhozás mindkét házában többsége ennek tudatában voksolhatott igennel,³⁶

²⁸ Jámbor Pál például a balközép soraiból, hűen önmagához, védelmébe vette a sajtótörvényt, és annak az osztrák szabályozásnál szabadabb voltát hangsúlyozta. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 81.

²⁹ Hodosiú József odáig ment, hogy főlészólásában a sajtótörvényt „inkább nem szabad sajtótörvénycikkeknek” nevezte, s azt akként ajánlotta hallgatósága figyelmébe. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k. 102. országos ülés, 306.

³⁰ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865, III. k., 102. országos ülés, 312–313.

³¹ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865, III. k., 102. országos ülés, 305.

³² Képviselőházi napló (17. lj.) 1865, III. k., 102. országos ülés, 304. Manojlovics Emil indítványa mellett nyilatkozott Miletics, Popvics-Desseanu János és Kállay Ödön is. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 310–314.

³³ Tisza úgy foglalt állást a kérdésben, hogy „még több helyen is” létesüljenek zsűrik. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 313. A Belső Szolnokot képviselő Vass Sámuel a több fórum mellett érvelve azt húzta alá, hogy az így megalakuló esküdtszékek „a vádlottakhoz közelebbek” lehetnek. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 312.

³⁴ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. 3. k., 102. országos ülés, 313. Bernáth kora nagy tekintélyű politikusa volt. E ciklusban korelnökként segítette a törvényhozás munkáját. Kortársai – megalapozottan – „a magyar alkotmányosság régi gárdájának” tagjaként méltatták munkásságát. Lásd *Vasárnapi Ujság*, 1865/7., 73–74.

³⁵ A kormányt támogató orgánum lapvezére mindazonáltal szükségesnek ítélte a sajtótörvénnyel kapcsolatos elégedetlenségének is hangot adni: „Tagadhatatlan ugyan, hogy az 1848-ki sajtótörvényzikk általános és tul szigoru; kivált a pénzbüntetések maximumának megszabásában; de mind ezt elfeledjük azon nyereményért, hogy esküdtszékek fognak mindenütt, a hol csak lehetséges a sajtóvétségneknl alkalmaztatni, s ez által egy szabadelvű, népszerű és megbecsülhetetlen intézmény alapjai nálunk is le fognak tétetni.” *Pesti Napló*, 1867. március 2., 1.

³⁶ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 315. A sajtóügyre vonatkozó előterjesztést a főrendek a képviselőház által eszközölt „csekély módosítással” és „egész kiterjedésében” fogadták el. Főrendiházi napló (27. lj.) 1865. I. k. 37. országos ülés, 194.

hogy aztán a felhatalmazással élve a kabinet két minisztere együttes rendelettel intézkedhessen a korábbi kivételes rendszabályok hatályon kívül helyezéséről és az 1848. évi XVIII. törvény-cikk életbe léptetéséről, vagyis a sajtó valóságos felszabadításáról.³⁷

3. Kísérlet a sajtószabadság kiteljesítésére

Szemere művének „feltámadását”, a hírlapok megszabadítását az adminisztratív korlátoktól osztatlan örömmel fogadta a sajtó munkásainak tábora és közönsége, sőt azt a jobb- és a baloldal, a kormánypártiak és az ellenzékiek – már akkortájt is rendhagyó módon – együtt ünnepelték meg.³⁸ Az örömben azonban kisvártatva nem kevés ürmögés, ugyanis a szabadjára engedett nyomtatott betű – természetéből fakadóan – legitim kritikáival olykor súlyos sebeket ejtett, amiből bőven kijutott a hatóságoknak és az intézményeknek, de még ezeket is jócskán megelőzve a politika minden rangú és rendű szereplői érezhették magukat a leginkább a sajtó célkeresztjében.³⁹ Ezért erősödhetett azok hangja a nyilvánosságban és a hatalom berkeiben, akik a korlátjukat veszítő hírlapok megfegyvelését követelték.⁴⁰ A szigorítás hívei azonban kisebbségbe szorultak, a sajtó jog 1867 utáni gyors revíziója elmaradt, a sajtószabadság megszorításának pártolói pedig – ha nem is látványosan – kudarcot vallottak: a kormány és a törvényhozás nem vonta szűkebbre a véleménynyilvánítás szabadságának határait.

Éppen ellenkezőleg, ez idő tájt, voltaképpen a lapok piaci körülményeinek javítására, anyagi terheinek könnyítésére születtek elképzelések, fogalmazódtak meg követelések.⁴¹ Emellett már korábban is akadt egy-két írástudó és politikus, aki a politikai lapok indításához megkövetelt⁴² –

³⁷ *Budapesti Közlöny*, 1868. március 20., 73.

³⁸ Az eseményt a nyomtatott betű világában Jókai tanítása szerint ünnepelték, ugyanis az írófejedelem azt vallotta, hogy „a sajtó szabadsága a szabadságok anyja”. *Pesti Napló*, 1867. március 20.

³⁹ Erről az egyik leghitelesebb tanú és később maga is szenvedő alany, Horváth írt lényegre törő stílusában: „Tagadhatatlan, hogy a sajtóhatalom mindjárt az alkotmányos éra kezdetén nagy visszaélésekkel inaugurálta uralmát.” Az igazságügyi tárca első embere a sajtó hangjának eldurvulását személyhez kötötten ragadta meg: „A sajtóviszonyok eme kedvezőtlen átalakulását nagymértékben előmozdította az az új iskola, amelyet a hírlapirodalomban az emigrációból hazatért Csernátorny alapított. Ez az iskola nem elveket, hanem személyi és pártérdekeket szolgált, a küzdelemben mérgezett nyilatkozat hozott forgalomba, nem érvelt, hanem insinualt, célja nem az volt, hogy kapacitáljon, hanem hogy ellenfelét erkölcsileg megsemmisítse.” HORVÁTH Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletemből* (szerk. CIEGER András – MATOLCSI Réka). Budapest, Gondolat, 2021, 70.

⁴⁰ A kormány – 1868 februárjában – testületileg novelláris törvény elkészítéséről és életbe léptetéséről határozott, amely a sajtó visszaélései ellen lehetett volna gyógyír. Minisztertanács jegyzőkönyvei, 1868. február 23., 3. napirend, 5. Az ellenzéki sajtó kordában tartására utaló szándékot leginkább Lónyay és némiképp Andrássy fogalmazott meg. Visszaemlékezésében egyébiránt az igazságügyi tárca első embere, Horváth Boldizsár maga is arról írt, hogy a kormányfő és a pénzügyminiszter viselte leginkább nehezen a lapok éles hangyételét. Kettőjük közül különösen Lónyay indulatait fogadta megértéssel, hiszen őt „a sajtó támadásai hosszú időn át folytonos és rendes célpontul tüzték ki”. HORVÁTH i. m. (39. l.) 71.

⁴¹ Az Általános Munkáségylet első népgyűlésén Pozsonyban programot fogadtak el, amelynek 4. pontjában célul tűzték ki „a hírlapvadék és a hírlapbélyeg” eltörlését. MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye, II.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1898. 482.; *Magyar Közigazgatás*, 1897. január 3., 5.

⁴² A kauciót a 18. századtól – a megalapozott magyar többségi álláspont szerint jogellenesen – a bécsi kormányzat

és a '48-as sajtótörvény vitáiban is nagy ellenszenvvel kísért – pénzbeli biztosíték eltörlését szorgalmazta.⁴³ Ám kezdetben a hírlapokat sújtó, a naponta vagy legalább hetente megjelenő sajtótermékekre kirótt közteher, az 1858-ból – még Alexander Bach adminisztrációjától – örökölt hírlapbélyeg elengedését senki sem javasolta. Pedig ha volt a sajtó emberei körében népszerűtlen intézmény, őket sújtó, harácsra emlékeztető adónemszerűség, akkor az a magyar királyság területén megjelenő orgánumokra is kirótt, bürokratikus „könyörtelenséggel” beszedett hírlapbélyeg volt,⁴⁴ amely a sajtótermékeket példányonként egy krajcárral terhelte meg.⁴⁵ A páros sással megjelenített,⁴⁶ a köznyelv által stempelnek nevezett sarc bevezetését a mindig szem előtt tartott államháztartási célzat mellett⁴⁷ sajtó- és kultúrpolitikai motívumok is magyarázhatták.⁴⁸ Ez utóbbiak létét kezdettől fogva árulkodó jelek mutatták: az olvasóközönség 1867 előtt számos hazai lap megszűnését⁴⁹ vagy megjelenésük ritkulását⁵⁰ ennek az adónemnek tudhatta be.

A sajtó berkeiben nagy ellenszenvvel fogadták a lapokat terhelő intézményt, és azon sem csodálkoztak senki, hogy a magyar lapok kiadói lépéseket terveztek. Remélték, hogy általuk csökkenhet eme adónem mértéke.⁵¹ Eközben a fővárosi lapok folyamatosan lesben álltak, hogy tájékoztathassák a publikumot az ilyesfajta bélyegekkel szembeni külföldi mozgalmakról, tudósítottak a bécsi hírlapírók készülöben lévő kérvényéről, amellyel azok „a hírlapok szertelen nyomott anyagi helyzetének könnyítését” óhajtották elérni,⁵² és az e tárgyban tapasztalható „németalföldi mozgolódást” is „igen dicséretes törekvésnek” minősítették.⁵³

intézményesítette. Vele szemben, Deák részvételével, erőteljes ellenállás bontakozott ki a reformországgyűlések mindegyikén. Lásd RÉVÉSZ T. Mihály: Deák Ferenc és a szabad sajtó. In SZABÓ András (szerk.): *Deák Ferenc emlékezete*. Budapest, Akadémiai, 2003, 79.

⁴³ PERLAKI Mihály: *A sajtószabadság lényege és szüksége, mely a magyar országgyűlés figyelmébe ajánlatik*. Kolozsvár, 1861, 44., 49–50. A politikusok közül Sztratimirovics György és Hodosiu nemzetiségi képviselők érdemelnek kiemeltet. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k., 102. országos ülés, 305., 307.

⁴⁴ Az intézmény eredetéről lásd Thomas OLECHOVSKI: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1919*. Bécs, Manzsche, 2004, 287–288.

⁴⁵ *Politikai Ujdonságok*, 1857. november 4., 1.

⁴⁶ Lásd KAJTÁR István: Egy hatalmi szimbólum kultúrtörténeti gyökerei – a sas. *Jura*, 1994/2., 11–17.

⁴⁷ Az intézkedésnek köszönhetően Magyarországon „18,000 szám külföldi újság kelt el, továbbá belföldi és postegyyleti újság 4,860,343 szám”, *Vasárnapi Újság*, 1860, 412. A következő esztendői adatok szerint Ausztriában az újságbélyeg „514.907 forintot jövedelmezett, [...] 16.754 forinttal többet, mint 1859-ben”. *Szegedi Híradó*, 1862. január 11., 3.

⁴⁸ Sokan értettek egyet Fenyvessy Ferenc országgyűlési képviselővel abban, hogy a közművelődésnek semmi sem állt „annyira útjában, mint adók által megdrágítani a cultura terjesztésére hivatott hírlapok megszerzési árát”. FENYVESSY Ferenc: *Közéletünk köréből*. Pápa, 1881, 37.

⁴⁹ A *Vasárnapi Újság* 1861-ben azt jelentette, hogy a Királyi Pált foglalkoztató *Magyar Posta* a stempelnek esett áldozatul, a kiegyezés előtti esztendőben pedig – bár nyilvánvalóan sarkosan fogalmazva – arról tudósította olvasóit, hogy a „hírlapbélyeg mind megbuktatta a magyar napilapokat”. *Vasárnapi Újság*, 1861. december 22., 600.; *Vasárnapi Újság*, 1866. november 4., 530.

⁵⁰ Ez történt – többek között – a *Szegedi Híradó* és a kolozsvári *Korunk* esetében is. *Szegedi Híradó*, 1861. december 7., 6.; *Sürgöny*, 1861. december 6., 4.

⁵¹ *Divatcsarnok*, 1860. május 22., 168.

⁵² *Fővárosi Lapok*, 1864. november 6., 1063. A kérvény a célba vett stempelin túl a hirdetési illeték leszállítását is kívánatosnak tartotta.

⁵³ Amszterdamban és Hollandia „legelőkelőbb városaiban” alakultak csoportok, hogy „a hírlaptól szedett bélyeg-illetékek megszüntessenek” – tájékoztatta olvasóit egy szakközlöny. *Népnevelők Kalauza*, 1866. április 6., 422.

A Béccsel folytatott egyezkedés idején, 1867 fordulóján és közvetlenül utána a sajtó útján történő gondolatközlés szabadságának jobbára csak elvi kérdéseiről születtek írások.⁵⁴ Mint láttuk, a kormány hívei, különösen az a vélhetően szűkebb kör, amelynek tagjait beavatták a sajtótörvényt érintő februári erőpróba műhelyitkaiba, beérték a '48-as törvény reinkarnációjával, az viszont meglepő lehetett, hogy a jogkiterjesztés óhajával az ellenzék hangadói sem álltak elő. Jószerivel még az alkotmányvédelem intranzigens szószólói közül, a megyei törvényhatóságok részéről is csak Nógrád megye közgyűlésében merült föl a '48-as sajtótörvény módosításának igénye.⁵⁵ De viszonylagos csend honolt e téren még a sajtó, a hírlapok oldalain is: egészen a nagy és nehezen elcsituló vihart kavarázó első sajtóperig, Böszörményi László vád alá helyezését⁵⁶ még az ellenzéki orgánusok sem feszegették a sajtószabályozás ügyét és a hírlapok még szabadabb mozgásának kérdését. A több száz sajtótermék közül talán csak a Tóth Kálmán jegyzte lap, a *Bolond Miska* tett egy kisebb s bátortalan lépést azzal, hogy a hírlapbélyeg eltörlésével kieső költségvetési bevételt pótló új, bizarr forrásokat javasolt ironikusan.⁵⁷

Válasz, de még csak egy rövidke reflexió sem érkezett erre, pedig, mint kiderült, Baja város szülötte és 1867 utáni első országgyűlési képviselője – nem melleleg vérbeli és kipróbált sajtómunkás – igencsak komolyan gondolta a lapok e tehertől történő megszabadítását⁵⁸ előbb Deák-pártiként, majd a Tisza Kálmán fémjelezte ellenzéki balközép tagjaként is.⁵⁹ Egyre eltökéltebben fontolgatta „a kis kétféjű verebeket” hordozó „stempeli” megszüntetésének lehetőségét,⁶⁰ majd érlelődő tervének gyakorlati megvalósításához fogott. Ellenzéki elvtársai támogatásában egy percig sem kételkedett, de realpolitikusként tudnia kellett, hogy a sikerhez nagy számban kellene szavazatok a „jobboldaliak” padsoraiból is, hiszen ez idő tájt azok sokkal többen voltak, mint az ellenzék honatyái. Nagy szövetséget kellett tehát építenie, és pártállástól függetlenül föl kellett sorakoztatnia azokat, akik osztották meggyőződését, hogy „a hírlapbélyeg eltörlése nem is politikai kérdés, hanem közművelődési, nemzetiségi tárgy”.⁶¹

⁵⁴ Lásd például LÁZÁR Miklós: Sajtószabadság I–V. *Pesti Napló*, 1867. október 6., 1.; 1867. október 10., 2.; 1867. október 13., 1.; 1867. október 19., 1.; 1867. október 26., 1.

⁵⁵ Nógrád megye közönsége egyébként „az igazságügyminisztérium által sajtóügyben kibocsátott pórtrendeletekre nézve” nyújtott be kérvényt a képviselőházhoz. Ezeket a személyes biztonság és a tulajdonjog veszélyeztetése miatt támadta, és szorgalmazta, hogy az 1848. évi 18. törvénycikk hiányait a törvényhozás révén minél előbb pótolják. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. V. k. 168. országos ülés, 87.

⁵⁶ Lásd SARLÓS (1968a) i. m. (3. lj.) 193.; GALAMBOS Sándor: A kiegyezés ellen. Böszörményi László harca eszményeiért. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 1995, 195–204.; SEBESTYÉNY Sándor: Böszörményi László sajtópere. *Havi Magyar Fórum*, 2016/4., 67–80.

⁵⁷ *Bolond Miska*, 1867. április 14., 1.

⁵⁸ Erről – majd másfél évtizeddel képviselővé választása után – Tóth így vallott: „Mikor fiatalon feljöttem a házba, [...] a hírlapbélyegre fordítottam figyelmemet.” *Nemere*, 1879. december 21., 407.

⁵⁹ Tóth 1867 tavaszán – ha éppen jelen volt – még a kormánypárti frakcióval szavazott, ahogyan például azt adómegegyezés alkalmával is tette. Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. III. k. 99.

⁶⁰ A hírlapbélyegekre és a „kétféjű verebekre” tett utalás gúnyos élet a kor embere könnyen dekódolhatta, ugyanis a bevezetett anyagi teher teljesülését, vagyis az annak megfelelő összeg lerovását „a bélyegző-hivatal minden egyes lappéldányra ráütött kétféjű sasos pecsétje igazolta.” Lásd MORLIN Adorján: A magyar nyelvű élclapok első évtizedei. *Magyar Könyvszemle*, 1943/1–4., 399.

⁶¹ *Nemere*, 1879, 407.

Az intenzív agitáció végül meghozta gyümölcsét: sok kormánypárti támogatója között tarthatta számon „a kultuszminisztérium képviselő tagjait, akik vagy tizenhatan voltak”, és összeférhetetlenségi szabályok híján ekkor még a törvényhozásban is szerepet játszhattak. Meglepő módon a baloldalon „kevesebbet hittek” terve kivitelezhetőségében,⁶² és 1868 kora nyarán azt érzékelte, hogy erőfeszítései dacára a „bélyegügy nagyon haloványan állt”.⁶³ Minderre különösen azokban a napokban ébredhetett rá, amikor az új kormányzat az első költségvetés megalapozásán munkálkodott, és a pénzügyi tárcánál elkészültek az ahhoz elengedhetetlenül szükséges adónemek átmeneti rendezéséről szóló tervek, nem mellesleg „a bélyeg és illetékek, valamint a díjak tárgyában” megszövegezett – és a napilapokban részletesen ismertetett – törvényjavaslat vitája is vészesen közeledett.⁶⁴

Ezek tárgyalásának előestéjén Tóth a baloldali klubban tett látogatást, hogy a hírlapbélyeg eltörléséhez további támogatókat szerezzen, azonban a jelenlévők csekély érdeklődést mutattak iránta: szavait elengedték a fülük mellett, és nekiálltak tarokkozni,⁶⁵ ez azonban a bajai költő-politikusnak a legkevésbé sem szegte kedvét.

Másnap a képviselőház tárgyalótermében, a „bélyeges” plánum, vagyis „a bélyeg s illetékek, valamint díjak” törvénytervezete került napirendre. A szöveget – amelyből mindenki számára kiderülhetett, hogy abban a Bécsben fogant hírlapadóról egy szó sem esett – az elejétől a végéig felolvasták. Tóth mindenkit megelőzve, azonnal magához ragadta a szót. A javaslatra szinte nem is reflektált, ám a törvénytervezet utolsó előtti passzusára⁶⁶ és a közérdekre hivatkozva⁶⁷ határozati javaslatot tett le a Ház asztalára, egy igen lendületes beszéd kíséretében. Ebben az „irodalom nyomorúságait, küzdelmeit és túlterheltségét” is megemlítve szorgalmazta „a tulajdonképeni lapbélyeg” megszüntetését.⁶⁸

A nem túl hosszú felszólalás kezdetben nem provokált igazi szócsatát, még ha sokakat vélhetően meg is lepett a parlamenti berkekben tapasztalatlan honatya föllépése. A kezdeményezés

⁶² Meglehet, hogy az állami bevételek csökkentésének esélytelenségeiről szóló szakértői vélemények rájuk is hatottak. Lásd 58. lj. Ebben az írásban éppen Tóth lapja vélekedett úgy, hogy a „nemzetgazdászok, a politikusok és a fiáncemberek” véleménye szerint a közönség nemigen remélheti a hírlapbélyeg eltörlését, „mert a mostani összes adók sem elégségesek az országos közigazgatási és a közös ügyek költségei, valamint az államadóságok kamatainak fődözésére”.

⁶³ *Nemere*, 1879, 407.

⁶⁴ *Pesti Napló*, 1868. június 13., 1–2.; *Pesti Napló*, 1868. június 14., 2. Az 1868-as költségvetés megalapozására, a kívánatos bevételek biztosítására a benyújtott javaslatok adóreform helyett „ideiglenesen a mult koszakbeliek törvényesítését” tűzték ki célul. Lásd MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország állambáztartásának története 1867–1893, I.*, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1894, 84.

⁶⁵ *Nemere*, 1879, 407. Ennek oka lehetett az is, hogy a jelenlévők tisztában voltak azzal, hogy a napirendre tűzött tárgyak közül egynek sem volt – a szemantikai hasonlóságon túl – köze a hírlapokat érintő bélyegkötelezettséghez.

⁶⁶ A javaslat „a bélyeg s illetékek, valamint díjak” dólában – nem kevés módosítással – korábban érvényes szabályok hatályának további másfél évvel történő meghosszabbítását kívánta elérni, azzal a kiegészítéssel, hogy a miniszter még 1868-ban terjessze a Ház elé javaslatát a „bélyegmentességek” megállapítása tárgyában. Képviselőházi irományok (18. lj.) 1865. IV. k. 243. sz. 352.

⁶⁷ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. VIII. k. 249. országos ülés, 192.

⁶⁸ Tóth tehát ekkor azt akarta elérni, hogy a következő évi, vagyis az 1869. évi költségvetésben már ne szerepeljen ez a bevételi forrás, és a Pénzügyminisztérium „alkalmilag” megfogalmazott törvényjavaslatlal gondoskodjon „az államtól ekként elesendő jövedelem pótlásáról”. Uo., 193.

időzítése sem volt tökéletes, ugyanis Tóth megszólalásakor bár szemre „igen sokan jelen voltak” a képviselők, annakelőtte néhány perccel csapatostul távoztak a teremből.⁶⁹ Ettől függetlenül – Luzsénszky Pál szűkszavú, de lényegében támogató észrevétele után – Lónyay teljes pénzügyminiszteri tekintélyével reflektált a kezdeményezésére, és minden mondatával az általa is éppen csak megismert, ezért számára is új indítvány indokainak meggyengítésére törekedett.⁷⁰ Kiragadta a javaslat szerinte vitatható pontjait, de főképp annak időelőttiségét hangsúlyozta. Ám mivel érzekelte Tóth szavainak kedvező fogadtatását, különösen az iránta támadt hirtelen simpatíát, véleményének végkicsengése nem volt mereven elutasító. Megnyugtatóként s talán még reményt keltoen is hathatott a miniszteri ígéret, mely szerint „a jövő budget alkalmával a minisztérium gondoskodni fog, hogy, mint minden más javaslat, ugy ezen javaslat is tekintetbe vétessék”.⁷¹

Azonban az ellenzék, mindenekelőtt a Tisza vezette „frakciót”, vitára ingerelte a homályos ígéret. Halász Boldizsár⁷² a miniszter nem túl szerencsés, kioktató modora miatt a politikai lapokra kivetett bélyegadó ostromozta, és arról mint „a politikai érettség és műveltség ellenében kivetett” védővámról beszélt. Imperatívusban elmondott beszédében követelte, hogy „a t. Ház legalább elvben mondja ki a hírlapbélyeg megszüntetését”.⁷³ Jámbor Pál ugyancsak a sajtópiacot lefojtó adónem kiiktatását támogatta, míg Tisza – bajai párttársa eredeti javaslatával összhangban – szavazást és jó előre biztosítékot akart a sajtót terhelő adó eltörléséről.⁷⁴

Lónyay a polémiában egyedül maradt, a kormánypárti frakció pedig, amely sajtóügyekben korábban sem mutatta meg magát, ezúttal még a szokottnál is kevésbé volt aktív. A pénzügyér kitarított korábbi álláspontja mellett,⁷⁵ és az idő előtti határozathozatal ellen szólt, vele szemben sokan azonnali szavazást követeltek.⁷⁶ Az elnöklő Gajzágó Salamon eszerint cselekedett, és Tóth határozati javaslatát megint felolvastatta, majd egyszerű felállással megvalósuló voksolást rendelt el.

Az eredmény meglehetősen szorosan alakult; a Ház ugyanis „93 szavazattal 85 ellenében” az indítvánnyal szemben foglalt állást. Természetesen azok közül néhányan, akik alulmaradtak e megmérettetésben, vitatták a határozathozatal jogszerűségét, míg mások az eredménnyel voltak elégedetlenek. Minthogy az általános vélekedés szerint az első próba alkalmából az elnök nem

⁶⁹ Uo., 196.

⁷⁰ Uo., 194. Egyik érvként Lónyay leszögezte: „Egyébiránt hírlapbélyeggel csakis a politikai lapok terhelhetvők, s még itt is ki van mondva: hogy csak azok, melyek többször jelennek meg.”

⁷¹ Uo., 194.

⁷² Uo., 194.

⁷³ Uo., 194.

⁷⁴ Uo., 195. A balközép vezére nem minden él nélkül húzta alá: „én oly dolgokra nézve, melyeket helyeseknek tart a miniszter úr és az egész jobb oldal, azon irtózást a ház határozatától nem értem: mert vagy eleget akar tenni a kormány vagy nem: ha eleget akar tenni, nincs miért félni a határozattól; ha nem akar eleget tenni, akkor legyen szíves azt megmondani és indokait előadni.”

⁷⁵ Uo., 195–196. Lónyay ismételten rámutatott, hogy – a szó szoros értelmében – maga az indítvány sem szorgalmazta az intézmény azonnali megszüntetését, így annak „ideje és helye a jövő budget tárgyalása alkalmával lesz.” Hozzátette: „Én hibás eljárásnak tartanám, ha most akarnánk az iránt határozni, miképen járjon el a ház a jövő évi budget tárgyalása alkalmával: Én úgy hiszem, t. ház, hogy e kérdés alapos megvitatása nem mostanra, hanem a jövő budget tárgyalása idejére tartozik.”

⁷⁶ Uo., 194–195. Halász Boldizsár, Tisza és Jámbor is ezen a véleményen volt.

tudta megnyugtatóan „kivenni a többséget”, az aktus megismétléséről született határozat. Ezután Madarász József név szerinti szavazást sürgetett – egyébként sikerrel –, miközben Tisza a Ház határozatképtelenségét emlegetve a szavazás elhalasztását szorgalmazta arra az időre, amikor a honatyák már elegendő számban lesznek jelen.⁷⁷

A nehezen követhető ügyrendi vitában az elnök végül átvágta a gordiuszi csomót: az ülést öt percre fölfüggesztette, amitől nyilvánvalóan azt remélte, hogy a folyosón tartózkodók közül sokan visszacsábulnak.⁷⁸ És pontosan ez történt, ugyanis mint utóbb kiderült, a visszatérők száma egy híján ötvenre rúgott,⁷⁹ köztük Deákkal, akinek tekintélye ekkor még sokat nyomott a latba. Az ügyben a kedvező fordulathoz – mint annyiszor – nagy szükség lett volna az ő nyilvános és határozott állásfoglalására, csakhogy amikor a tárgyalóterembe lépett, egyáltalán nem tudta, miről van szó, részben azért, mert Tóth nem avatta be a tervébe, vele „e tárgyban soha nem beszélt”.⁸⁰

Deák a körülötte levőktől kérdezte, hogy mire szavaznak, és miután vélhetően nem kapott megnyugtató válaszokat, a bent maradtakat faggatta, vajon nem mindhárom bélyeg (a hirdetés, a postaszállítási és a hírlapbélyeg) eltörlése-e a döntés tétje. Bár Csengery Imre jegyző világossá tette, hogy „a háromszoros bélyeg közül az egyik”, mégpedig az utolsó az, amiről döntenünk kell, Deákra nem jól hatott a tárgyalás hangulata és a környezetéből kinyert ellentmondó, nehezen értelmezhető magyarázat, így az eseményeknek szabad folyást engedett, a visszatérő honatyák pedig a szavazás dolgában testületileg „nem állapodtak meg semmiben”.⁸¹

Név szerinti szavazás következett, az ilyenkor bevett régi módon, a névsor figyelembevételével. Amint arról harminc évvel később egy krónikás tudósított: „az A, a B, a C összevissza szavazott; úgy látszott, hogy a határozati javaslat mellett van a többség. De mikor a jegyző Deák Ferencet hívta fel, s az öreg úr azt mondta: »Nem!«, a párt, mint egy ember szavazott a hírlapbélyeg eltörlése ellen.”⁸² A kormánypárt „szellemi vezérének” voksa – noha azt sem a pártértekezletek valamelyikén, sem pedig a képviselőház üléstermében nem indokolta meg – sokakat visszatartott.⁸³

A váratlan kudarcot azonban nem csupán ez a személyes, az ügy szempontjából szubjektív és előre nem látható ok magyarázhatta. Az akkor még boldognak távolról sem tekintett és még kevésbé akként megélt időszak második évében a kormánypártiakban a nagy számban elszaporodott orgánumok⁸⁴ zömének irálya, azaz stílusa, különösen nemegyszer élesen ellenzéki tónusa

⁷⁷ Uo., 196.

⁷⁸ Uo. Erről az elnök maga nyíltan így beszélt: „Czélom semmi egyéb nem volt, mint az, [...] hogy sok képviselő nem lévén ben[n] a teremben, az öt perc alatt, hittem, hogy bejön.”

⁷⁹ *Pesti Napló*, 1868. június 27., 2. Az üléstől távolmaradók száma még így is nagy volt, hiszen – mint utóbb kiderült – 173-an nem vettek részt a voksolásban.

⁸⁰ *Nemere*, 1879, 407. Mulasztását magyarázva utóbb erről így írt: „hinnem kellett, hogy kedvezően fogadja az eszmét.”

⁸¹ A sajtó tudósítása szerint júniusban a Deák-kör két értekezletet tartott. A másodikon, június 26-án a jelenlévők az adójavaslatról cseréltek eszmét, a hírlapadóról viszont bizonyosan nem, mert nem gondolhatták, hogy e tárgy egyáltalán szóba kerül. *Pesti Napló*, 1868. június 5., 1., *Pesti Napló*, 1868. június 26., 1.

⁸² *Pesti Hírlap*, 1899. december 23., 7.

⁸³ *Nemere*, 1879, 407.

⁸⁴ A napisajtó színvonalra sokakat elkeserített. A kortársak még az ellenzéki orgánumok hasábjain is olvashattak „a piaci zöldségnél olcsóbb hírlapok túlbujánzásáról”. *Magyar Ujság*, 1867. december 13., 1.

a nyomtatott betűvel szembeni bizalmatlanságot, távolságtartást erősítette. Tóth határozati javaslatát tehát, jóllehet „az írástudók, poéták, a kultuszminisztérium tagjai mind a törlés mellett nyilatkoztak” és – amint azt az előterjesztő maga nem titkolt elégtétellel kiemelte – az új rendszer első két évében „nem volt a balpártnak még soha annyi szavazata”,⁸⁵ másodjára is elvetették, „124 szavazattal 103 ellenében”.⁸⁶

E fordulatot persze az ellenzéki orgánumok meglehetősen éles hangon ítélték el. A Szokoly Viktor szerkesztette *Heti posta* a többség szemére vetette, hogy fenntartotta „a szellemi közlekedés kerékkötőjének” titulált hírlapbélyeget,⁸⁷ a *Hazánk és a Külföld* pedig míg az intézményt nyomasztó teherként és a fejlődés útjában álló korlátként emlegette, a döntést „a hírlap-bélyeg anathémájaként” jellemezte.⁸⁸ A nagy lapok közül csak a kabinet félhivatalosaként elkönyvelt *Pesti Napló* talált némi vigaszt a parlamenti állásfoglalásban, mondván, „a többség a hírlapbélyegadót csak ideiglenesen, mint szükséges rosszat tartotta fenn”.⁸⁹

4. A második próbálkozás a hírlapadó eltörlésére

A napilapokra nehezedő bélyegteher ügye – szemben a mind teljesebb sajtószabadság híveinek reményeivel, nemkülönben a kiadóvállalatok, a lapszerkesztők és a sajtómunkások várakozásaival – jó másfél esztendőre lekerült a nagypolitika napirendjéről. A törvényhozás 1869 áprilisában, a választásoknak köszönhetően új összetételben fogott hozzá a kiegyezési mű véglegesítéséhez, a liberális államrendszer törvényi kiteljesítéséhez és a kormány által korábban ígért, de az idő szorításában elmaradt intézkedések tető alá hozatalához.⁹⁰ Tóth ez utóbbiak sorában – érthető módon – a bélyegügyet tartotta a legfontosabbnak, és továbbra is megragadott minden lehetséges alkalmat, hogy elérje célját: „Én a hogy csak lehetett, vendéglőkben, a folyosón mindig propagandát csináltam a bélyegeltörlésnek” – emlékezett vissza később.⁹¹ Sokakkal beszélt hát, pártszínezetre tekintet nélkül gyűjtötte táborát, csak Lónyayval került a találkozást, pontosabban nem siettetette azt, felhőtlennek aligha nevezhető viszonyuk miatt.⁹² Aztán később váratlanul mégiscsak alkalom nyílt egy informális konzultációra, még ha abban nem is volt sok köszönet. A találkozó lefolyásáról Tóth így írt: „Egy szép nap, [...] mikor a miniszter ur átjött hozzánk a baloldalra, Ivánka Imrével beszélgetni”, ő Lónyayhoz lépett, és megkérdezte: „mikor méltóztatik ígérete szerint eltörölni a hírlapbélyeget.” A távolról sem udvarias válasz csak ennyi volt: „Semmikor.”⁹³

⁸⁵ *Nemere*, 1879, 408. Mint Tóth elmesélte, javaslatához „hű maradt a sajtó Kapisztránusa, Szabó Imre is”.

⁸⁶ Képviselőházi napló (17. lj.) 1865. VIII. k. 249. országos ülés, 198.

⁸⁷ Az orgánnum álláspontjának kritikájaként lásd *Pesti Napló*. 1868. július 5., 3.

⁸⁸ *Hazánk s a Külföld*, 1868. július 2., 429.

⁸⁹ *Pesti Napló*, 1868. július 5., 2.

⁹⁰ Az 1869. április 24-én ismertetett trónbeszéd mindezeket részletesebben is a nyilvánosság elé tárta. Képviselőházi irományok, I. k. 1. sz. 2.

⁹¹ *Nemere*, 1879, 408.

⁹² Uo. Tóth – mint írta – Lónyayval az általa szerkesztett élclop, a *Bolond Miska* „nyájasságai miatt” nem volt éppen jó viszonyban.

⁹³ *Nemere*, 1879., 408. Tóth így arról biztosította a pénzügyért, hogy a bélyegeltörlési törvényjavaslatot másnap maga fogja a törvényhozás elé vinni.

Időközben az 1870-re tervezett költségvetési javaslat tárgyalása fenyegetően közeledett, és a Házban sokan türelmetlenül várták a Lónyay vezetett tárcsa előterjesztését, amellyel a kabinet a következő esztendő állami költségeit kívánta megalapozni. A türelmetlenek között talán Tóth Kálmán volt az egyik legtürelmetlenebb: felidézve magában a miniszter és közte történt intermezzót, úgy döntött, hogy inkább nem várja meg a büdzsé számait. A képviselőház november 8-ai ülésnapján maga fogalmazta szöveggel kétmondatos törvényjavaslatot nyújtott be a hírlapbélyegről,⁹⁴ amelyet a plénum (nem meglepő módon) élénk helyesléssel fogadott. Másodjára az időzítés sokkalta szerencsésebbnek tűnt, így az előterjesztés sorsa is másként alakult: az ülésen jelen lévő honatyák a pénzügyi bizottságra bízták annak véleményezését.⁹⁵

Baja város képviselője a kedvező fordulattól felbuzdulva a következő időben nagy leleménnyel munkálkodott szövetségesei számának gyarapításán. Mint írta, még attól sem riadt vissza, hogy kegyes csaláshoz folyamodjék: „egy deák-párti népbarát” aláírással ügyes, az érzelmeire apelláló vezércikket írt a kormánypárti *Pesti Napló* számára, amelyet a gyanútlan szerkesztőség meg is jelentetett, mégpedig a címlapon.⁹⁶ A majdnem egyhasábnyi írás mérlegre tette a „bélyeg eltörlése” melletti és az ellene fölhozható érveket. A lehetséges kifogások közül az elsőt, a költségvetés esetleges érdekét taktikusan intézte el: a Pálffy Albert szerkesztette kormánypárti *Esti Lap* idevágó, akkortájt publikált elmélgését felidézve „az olcsó néplappal” mondatra ki: „senki sem teheti magát nevetségessé az által, hogy egy országos budgetben 130-40 ezernyi, különben is könnyen pótolható positiót védelmezzen, midőn az alkotmányos élet egy fontos tényezőjének, a sajtónak anyagi fölszabadításáról van szó.”⁹⁷

A másik lehetséges ellenérvnek, a sajtószíntvonal süllyedésének víziójának, pontosabban annak, hogy „a hírlapbélyeg eltörlése terjesztő hatással lehetne a demagog és ultra sajtóra”, már sokkalta nagyobb figyelmet szentelt. Nemzetközi folyamatokra hivatkozott, és azt húzta alá, hogy mindenütt, ahol a sajtót terhelő ilyen adónemet kiiktatták, kedvező folyamatok indultak be, és „azon arányban növekedett a tekintélyes sajtó, a mely arányban a demagog és butító sajtó fogyott”.⁹⁸ A szerző hasonló eredményt remélt a benyújtott törvényjavaslatról, ugyanis – érvelt a cikk – „a tekintélyes lapok drágaságuknál fogva, mi jó részt a bélyeg következtése, kelleg nem terjeszkedhetnek”, ám ha e teher megszűnne, lehetőség nyílna arra, „hogy a közönséggel a jobbat, az értelmesebbet, a nemesebbet megizleltessék”.⁹⁹

A fortélyos cikk felemlítette a másfél esztendővel korábban, 1868 decemberében lezajlott parlamenti történéseket is. A kudarcot, amelyet az ügy az akkori „futólagos tárgyalás alatt” elszenvedett, a „deák-párti népbarát” voltaképpen magára vállalta. Az „indítványozó úr ugyanis 1870-re kívánta a bélyeget eltörölni, s az indítványt 1868-ban tette. Bár ekkor is többen sza-

⁹⁴ Képviselőházi irományok, 1869. II. k. 143. sz. 107. „Törvénycikk a hírlapbélyegről. 1. §. A Hírlap bélyegzése a magyar birodalomban 1870. január 1-től kezdve megszűnik. 2. §. Ezen törvény végrehajtásával a pénzügyminiszter bizatik meg.”

⁹⁵ GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdett Országgyűlés Képviselőházának naplója*. Pest, Légrády Testvérek, 1869 (Képviselőházi napló) III. k. 66. országos ülés, 210.

⁹⁶ *Pesti Napló*, 1869. november 12. 1.

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ *Pesti Napló*, 1869. november 12. A cikk állítása szerint például Angliában a silány sajtó „csaknem teljesen megbukott”, míg a komoly orgánomok száma jelentősen nőtt.

⁹⁹ *Pesti Napló*, 1869. november 12., 1.

vaztak az indítvány mellett, de sokan ismét nem érezték hivatásuknak abban végezni, mi a jövő s illetőleg a jelen hongyulás végzési körébe tartozott.¹⁰⁰ A helyzet azonban megváltozott, hangoztatta a szerző, és hozzáfűzte: „reméljük, sőt hisszük, hogy a hírlapbélyeg eltörlése a Deák-párt zömében nem fog ellenzésre találni.”¹⁰¹

Az ügy természetesen a politika informális műhelyeiben is beszédtemává vált, így a „Deák-körben” is, ahol a felmerülő, döntésre váró kérdések közül a fontosabbakat rendre meghányták-vetették előzetesen. Itt azonban – amint hírlett – Lónyay pénzügyminiszter Tóth javaslatát „kicsinylőleg félretette s szóba hozni sem akarta”. Ám Temesvár akkori képviselője, Ormós Zsigmond főispán a stempeli eltörlése mellett „meleg beszédet tartott, védve az eszmét, azt nagy kulturai fontosságúnak mondva.”¹⁰²

A *Pesti Napló*, hallva a pártklubban lezajlott polémiáról, alig pár nappal Tóth cikke után egy még részletesebb és talán Tóthénál megalapozottabb publicisztikával erősített rá a szerkesztőség szerint nem pártkérdésként kezelendő indítvány támogatására.¹⁰³ Már a felütés is *fortissimo* volt: „Téved az, aki a sajtó korlátozására szolgáló üdvös rendszabályt vél a hírlapbélyegben bírhatni, mert a bélyeg a sajtónak nem kicsapongásait, csak üdvös hatását képes korlátozni.” Az agitatív gondolatok mellett a cikk szakmai érveket is hozott, mondván, ez az adó nem „a pénzügyi tudományra alapított” indokokkal sem igazolható, az ugyanis „nem tekinthető jövedelemadóknak”, de még „iparüzleti adóknak sem”. A hírlapbélyeg így valójában nem más, mint „a sajtóra vetett közvetett adó.”¹⁰⁴ A nyomtatott betű világa, különösen az időszaki újságok hada semmiképpen sem szolgált rá erre az oktalan adóteherre – húzta alá álláspontját a befolyásos orgánus. Márpedig a bélyegteher nem más, „mint a nép felvilágosodásának megadóztatása.”¹⁰⁵ A végkövetkeztetésében optimista publicisztika reménykedésének okát adva hosszú bekezdésben somázza Tóth akkor már bő egy hete ismert tervezetének esélyeit. Úgy vélte, hogy aki az indítvánnyal eltörölni szándékozott adóteher valódi tartalmát „felismeri, az nem fogja szavazatát e bélyegnem fentartására adhatni, mert térjenek el bár nézeteink egymástól bizonyos dolgokban a végletekig, abban az egyben megegyezünk mindnyájan, hogy közmívelődésünk előmozdítása hazánknak egyik oly életérdekét képezi, melyért semmi áldozattól visszariadnunk nem szabad.”¹⁰⁶

A bélyegteher megszüntetését pártoló politikai közbeszéd és a hírlapok egyöntetű kiállása vajmi kevés hatással volt a költségvetés előkészítésére. Lónyay láthatóan – ha ugyan nem tüntetően – nem csupán semmibe vette Tóth javaslatát, de még tett is ellene. Az 1870-es esztendőre tervezett büdzsében ugyanis, amelyet a pénzügyér több részletben és füzetek formájában csöpögtetve a képviselőház elé terjesztett, a pénzügyi tárca jószerivel nem számolt a hírlapbélyeg

¹⁰⁰ *Pesti Napló*, 1869. november 12., 1. A cikk közlését Tóth nagy sikerként élte meg, és optimizmusát csak fokozta, hogy a városban „mindenfelé azt suttogták, hogy ezt a vezércikket Deák Ferencz sugalmazta valakinek a tollába.” *Nemere* 1879, 408.

¹⁰¹ *Pesti Napló*, 1869. november 12., 1.

¹⁰² *Nemere* 1879, 408.; *Pesti Napló*, 1869. november 16., 1.

¹⁰³ *Pesti Napló*, 1869. november 17., 1.

¹⁰⁴ Uo.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

eltörléséből következő bevételekieséssel.¹⁰⁷ A helyzet tehát bizonytalan, de legalábbis ellentmondásosnak tűnt. Nem csoda tehát, hogy Baja város törvényhozójának ettől kezdve még inkább fő feladatává vált „a képviselők nagyobb köreiből is érdeket gerjeszteni az ügy iránt”.¹⁰⁸

Ezenközben a Ház illetékes testülete, a pénzügyi bizottság több ülésén is foglalkozott az előterjesztéssel. A javaslat merituma nem okozott különösebb fejtörést a tagok számára – abban, hogy Tóth indítványát az országgyűlésben támogatni fogják, ezért javasolják majd a hírlapbélyeg eltörlését, már a novemberi tárgyalásukkor egyezsége jutottak. E döntésükről egyébként rövid úton tájékoztatták is a szaktárcát.¹⁰⁹ Ám Lónyay nem hagyta ennyiben. Különösen elégedetlen volt a határozattal, mert a nagy tekintélyű Csengery Antal vezette bizottság arra a nem elhanyagolható kérdésre, hogy a törvényjavaslat elfogadásának következményét, a kincstár mintegy 200 ezer forintnyi évi veszteségét miképpen lehetne pótolni, nem adott választ.¹¹⁰ Ezért a költségvetés érdekeire tekintettel Lónyay – az egész kabinettel a háta mögött – arra akarta rábírní a pénzügyekkel foglalkozó állandó grémiumot, hogy a törlést támogató döntéssel együtt szolgáljon megoldással „arra nézve, hogy az illetékek bizonyos nemei, például: a hirdetésekért járó bélyegdíj, avagy egyes törvénykezési actusokért járó bélyegilletékek aránylagosan felemeltessenek”.¹¹¹

Csengery bizottsága végül is hajlott a kompromisszumra, és Tóth javaslatának félretételével új, bonyolultabb és a költségvetési bevétel kiesésének részbeni pótlásával kísérletező tervvel készült a plénum elé lépni.¹¹² Azonban a képviselőház kilenc osztályát képviselő „központi bizottság” – amely a parlamenti szabályok szerint ez idő tájt a törvények előkészítésekor a végső szűrő szerepét játszotta – opponált. A kilencek elvetették a pénzügyesek kínálta visszapótlást, vagyis visszautasították a sajtóra nehezedő másik adónem, a hirdetési díj összegének megemelését.¹¹³ Ez a sors várt a pénzügyi bizottság szövegezte törvényjavaslatra is, és helyette egy maguk fogalmazta megkurtított változatot terjesztettek be.

Az ügy elrendezése a végéhez közeledett. Nyáry Pál – a törvényhozás „egyik nagy öregje” – fellépésének köszönhetően a Ház a soron kívüli tárgyalás mellett döntött.¹¹⁴ Az előzmények ismeretében a törvényjavaslat képviselőházi vitája során már senki sem számított kimerítő tárgyalásra, hosszan elhúzódó szócsatákra, az ellenzéki honatyák és a kormánypárt támogatóinak látványos összeütközésére. Széll Kálmán előadói beszédében maga is erre a várakozásra utalva szögezte le: „Azon egyértelműség, melylyel a t. háznak pénzügyi bizottsága és minden osztály a

¹⁰⁷ Képviselőházi irományok, 1869. II. k. 224. sz. 281.

¹⁰⁸ *Nemere*, 1879, 408.

¹⁰⁹ A Minisztertanács jegyzőkönyvei (19. l.) 1869. november 24., 2. napirendi pont, 4–5.

¹¹⁰ Uo. A kieső bevétel nagyságát a parlamenti hozzávetőleges becslést követően a pénzügyminiszter itt rögzítette először pontosabban: a hírlapbélyeg megszűnése miatt „a kincstár mintegy 200.000 forintnyi veszteséget szenvedne” – húzta alá Lónyay a döntéssel járó következmény jelentőségét.

¹¹¹ Uo. „A ministertanács helyesli pénzügyminiszter urnak ezen eljárását” – szölte a miniszteri értekezlet határozata.

¹¹² Képviselőházi irományok, 1869. II. k. 194. sz. 233. A pénzügyi bizottság jelentésének mellékleteként becsatolt dokumentum – amelyet a miniszter vagy a munkatársai készítettek – „a hírlapbélyeg eltörlése és hirdetményi illetékek szabályzatának módosítása” címen négy érdemi szakaszban fogalmazta meg intézkedéstervezetét.

¹¹³ Képviselőházi napló (95. l.) 1869. IV. k. 84. országos ülés, 67. A „központi bizottság” nem támogatta a bevételekiesés pótlásának Csengeryék választotta módszerét, mert nem tartotta elfogadhatónak, hogy amit a törvény „egyik kézzel adott, a másik kézzel” visszavonja.

¹¹⁴ Képviselőházi napló (95. l.) 1869. IV. k. 82. országos ülés, 56.

hírlap-bélyeg eltörlését kimondotta, magáévá tette, fölöslegessé teszi, hogy a hírlap-bélyeg eltörlésének célszerűségét, hasznosságát és szükségét bővebben indokoljam.¹¹⁵ Vita, de még támogató megszólalás sem követte Széll exorzéját, így aztán a központi bizottság törvényjavaslatát – amely lényegében csaknem szó szerint megismételte a Tóth-féle eredeti változatot¹¹⁶ – a képviselők előbb általánosságban, majd részleteiben is elfogadták pár perc alatt, ellenvélemény nélkül. A magyarországi lapok kiadóinak, szerkesztőinek és munkatársainak nem kellett sokat várniuk a bélyegteher megszüntetésében a végső megnyugvást jelentő aktusra sem: a főrendiházi jóváhagyás már csupán pusztá formalitás volt, így a törvény szentesítése és kihirdetése elől minden akadály elhárult.¹¹⁷

A szenteste előtti napon szárnyra kelt hír karácsonyi ajándékként hathatott a sajtóvállalatok emberei és a hírlapok munkásai számára,¹¹⁸ akik örömben a „bélyeg eltörlését lakomával ülték meg”.¹¹⁹ Az emelkedett hangulatú összejevótelon a jelenlévők 1867 tavaszára emlékeztetően ünnepelele a győzelmet, a kormánypártiak és az ellenzék túllícítálva egymást. A külső szemlélő szemében erre az alkalomra úgy-ahogy megmutatta magát a nagykoalíció,¹²⁰ hiszen Andrassy, majd Lónyay későbbi sajtófőnöke, Halász Imre „Tóth Kálmánért emelte poharát, mint a ki annyit fáradt a bélyeg eltörlése körül”, ugyanakkor Baja képviselője „azokat éllette, kik leg-több befolyással voltak a kérdés szerencsés kimenetelére: Csengery Antalt, Szontagh Pált és Somssich Pál elnököt”.¹²¹

Az eufória a sajtóban teljesedett ki. A *Budapesti Közlöny*ben Varró Sándor így lelkendezett: „Kétszerezve örvendjünk, mert [...] a magyar országgyűlés a hírlapbélyeg eltörlésével általunk soha kétségbe nem vont érett szabadelvűségéről igaz bizonyítványt adott.”¹²² A *Pesti Napló* ugyancsak emelkedett tónusban ünnepelele „a hazai journalistikára nézve nevezetes” fordulópontot, amelynek köszönhetően „a sajtó megszabadult egy terhes nyűgtől, s teljes mértékben élvezheti ezután szabadságát”.¹²³ De volt is ok az öröme és az ünneplésre: a hírlap-bélyeg ügyének diadalra vitele valóban egyesítette a sajtószabadságért küzdők mozgalmát. Az összefogás példaértékű volt, és a következő évtizedek történéseinek ismeretében mondhatjuk, egyúttal példátlan is. Így érthető, hogy a siker kovácsait még harminc esztendővel később is

¹¹⁵ Képviselelházi napló (95. lj.) 1869. IV. k. 84. országos ülés, 66.

¹¹⁶ Uo., 67.; Képviselelházi irományok, 1869. I. k. 219. sz. 266. Széll ennek is magyarázatát adta előadói beszédében: „ajánlom a központi bizottság által szerkesztett új törvényjavaslatot, mely a Tóth Kálmán képviselő úr által beadott törvényjavaslatnál csak annyiban különbözik, a mennyiben azt a központi bizottság styláris tekintetből jobbnak és helyesebbnek tartotta.”

¹¹⁷ Képviselelházi napló (95. lj.) 1869. IV. k. 94. országos ülés, 173.; Képviselelházi irományok, 1869. III. k. 257. sz. 37. Az 1869. XXIII. törvénycikket, a hírlapbélyeg eltörléséről szóló törvényt a kortársak a *Budapesti Közlöny* 1870. évi január 22-i számában olvashatták.

¹¹⁸ Andrassy Gyula a törvény szentesítéséről a szenteste előtti napon, december 23-án tájékoztatta a t. Házat. *Budapesti Közlöny*, 1869. december 24., 4659.

¹¹⁹ *Budapesti Közlöny*. 1869. december. 14., 4984. A Frohner Szállodában „a hírlapírók közül mintegy 50 egyén jelent meg, kívülük néhány baloldali képviselő”.

¹²⁰ Az eseményről hírt adó *Pesti Napló* ugyanis nem hallgatta el, hogy ez alkalommal a kormánypárti meghívottak már csak kisebb számban képviseltették magukat. *Pesti Napló*, 1869. december 14., 2.

¹²¹ *Fővárosi Lapok* 1869. december 14., 1151.

¹²² *Budapesti Közlöny* 1870. január 4., 193.

¹²³ *Pesti Napló*, 1869. december 10., 1.

meg-megsüvegelték, sőt az emlékezők között olyan is akadt, aki nem kevesebbet állított, mint hogy a századforduló sajtója „nagyságát a hírlapbélyeg eltörlésének” köszönheti.¹²⁴

Irodalomjegyzék

- BÉNYEI Miklós: Kiegyezés és sajtószabadság. Eötvös József kiadatlan beszédfojalmazványa. *Könyv és Könyvtár* 2008, 148–180.
- BERZEVICZY Albert: *Horváth Boldizsár emlékezete*. Budapest, Franklin, 1903.
- DEÁK Ágnes: „A politika ne nyúlj hozzám-virág volt.” Sajtószabályozás a Schmerling-provizórium időszakában. *Századok*, 2013/3., 625–654.
- FENYVESSY Ferenc: *Közéletünk köréből*. Pápa, 1881.
- GALAMBOS Sándor: A kiegyezés ellen. Böszörményi László harca eszményeiért. *Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv*, 1995, 195–204.
- GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1865-dik évi december 10-dikére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. Pest, Emich Gusztáv, 1867.
- GREGUSS Ágost (szerk.): *A 1865. decz. 10-dikére hirdetett Országgyűlés Főrendi Házának Naplója*. Pest, Athenaeum, 1869.
- GREGUSS Ágost (szerk.): *Az 1869-dik évi april 20-dikára hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója*. Pest, Légrády Testvérek, 1869.
- HAJNIK Károly (szerk.): *Az 1861. év april 2. Pesten egybegyűlt Országgyűlés képviselőházának Naplója*. Pest, Landerer és Heckenast, 1861.
- HANÁK Péter: *Magyarország a Monarchiában*. Budapest, Gondolat, 1975.
- HOKE, Rudolf: *Österreichische und Deutsche Reschtsgeschichte*, 2. Wien–Köln–Weimar, Böhlau, 1996.
- HORVÁTH Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletemből* (szerk. CIEGER András – MATOLCSI Réka). Budapest, Gondolat, 2021.
- KAJTÁR István: Egy hatalmi szimbólum kultúrtörténeti gyökerei – a sas. *Jura*, 1994/2., 11–17.
- KÁROLYI Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvénycikkek az udvar előtt*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1936.
- KOLTAY András: Sajtó és jog 1848/49-ben. In HORVÁTH Attila – HAJDÚ Gábor (szerk.): *Magyar jogtörténeti tanulmányok – pályakezdő dolgozatok*. Budapest, Neolife, 2004, 63–72.
- KOLTAY András: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol és amerikai összehasonlításban*. Budapest, Századvég, 2009.
- KÓNYI Manó (szerk.): *Deák Ferencz beszédei, 1866–1867, IV*, Budapest, Franklin Társulat, 1897.
- KOZÁRI Mónika: *A dualizmus kora 1867–1914*, Budapest, Kossuth, 2009.
- LÁZÁR Miklós: Sajtószabadság I–V. *Pesti Napló*, 1867. október 6., 1.; 1867. október 10., 2.; 1867. október 13., 1.; 1867. október 19., 1.; 1867. október 26.

¹²⁴ *Pesti Hírlap*, 1899. december 23., 7.

- MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország államháztartásának története 1867–1893, I.*, Budapest, Magyar Királyi Államnyomda, 1894.
- MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország közgazdasági és közművelődési állapota ezeréves fennállásakor és az 1896. évi ezredéves kiállítás eredménye, II.* Budapest, Pesti Könyvnyomda-részvénytársaság, 1898.
- OLECHOVSKI, Thomas: *Die Entwicklung des Pressrechts in Österreich bis 1919.* Bécs, Manzsche, 2004.
- PERLAKI Mihály: *A sajtószabadság lényege és szüksége, mely a magyar országgyűlés figyelmébe ajánlatik.* Kolozsvár, 1861.
- PÖLÖSKEI Ferenc: Deák Ferenc a kiegyezési tárgyalások idején. *Kisebbségkutatás*, 2003/3., 524–535.
- PÖLÖSKEI Ferenc: *Deák Ferenc utolsó évei.* Budapest, Éghajlat, 2004.
- RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában.* Pest, Landerer és Hecknast, 1861.
- RÉVÉSZ T. Mihály: A „füstbement” tervezet, s ami utána következett. Az első magyar sajtótörvény kálváriája. In BALOGH Judit et al. (szerk.): *65. Studia in honorem István Sipta.* Budapest, KGRE Állam- és Jogtudományi Kar, 2017, 351–364.
- SARLÓS Béla: A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. In CSIZMADIA Andor – PECZE Ferenc (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1968, 193–204.
- SARLÓS Béla: A kiegyezés magyarországi jogpolitikája. *Századok*, 1968/2., 965–990.
- SARLÓS Béla: Deák politikai felfogása és az Országbírói Értekezlet. In BARANYAI György et al. (szerk.): *Tanulmányok Deák Ferencről.* Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár, 1976, 279–300.
- SEBESTYÉNY Sándor: Böszörményi László sajtópere. *Havi Magyar Fórum*, 2016/4., 67–80.
- SZABÓ András (szerk.): *Deák Ferenc emlékezete.* Budapest, Akadémiai, 2003.

Elindítottuk a Jogkódex webböngésző alatt működő, bárki számára hozzáférhető, ingyenes változatát.

Próbálja ki a Jogkódexet!

jogkodex.hu

